

GOVOR ŽIVIM*

Vitomil Zupan

Krokar Ramona se je, vsiljivec, spuščal po kostanju z veje na vejo. Nič ni pomagalo, da smo ga doma zaprli v pralnico, nič, da smo ga podili nazaj, ves hrup mesta ga ni oplašil: sledil nam je skozi vse mesto, z napisne table na žico električne napeljave, s spomenika na drevo, z ograje na napušč, celo z vozom se je peljal, nesnaga, z zaničljivim mirom, odločen, da gre z nami do kraja. Kaj drugega bi ga gnalo kakor radovednost? Zakaj pa je komaj čakal, da je obiskal stanovanje, kamor so se vselili novi ljudje? Vse preselitve je nadziral, vsak dan je preiskal vse hodnike in mostovže, pregledal vse dvorišče in, najbrž, vso okolico. V vsako stvar se je vtaknil, vsak papir je obrnil, vsako cunjo je premaknil, v vsako špranjo je vtikal kljun, a vse to je počel silno resno, tehtno, kakor človek, ki se loti vsake, čeprav nezanimive stvari, po svojem poklicu, z izrazom znanstvenika. To pot se je odločil, da preišče našo pot skozi mesto, njen namen in naše početje. Sedel je na doljno vejo enega izmed zadnjih kostanjev v drevoredu pred pokopališčem in se delal, kakor da ne gleda za nami.

Stari Šembaj je v črnem, posvaljkanem kroju pogrebnege društva, s smešnim admiralskim klobukom stopal ob dvovprežnem zlato-črnem vozu, ki je vozil veliko krsto, obloženo z venci. Pomežiknil nam je. Zvečer bo spet sedel na dvorišču in pripovedoval: Danes sem pokopal tega in tega, bog mu daj večni mir, nobena kikla ni bila varna pred njim, ali, bog ji daj dobro, take goflje dolgo ne bo nobene, ali, bog se ga usmili, baba mu je nasadila take roge, da smo ga komaj spravili v krsto, ali, bog mu daj dobro, bil je velika baraba.

»Kako lep pogreb.« je z zanosom rekla Toni. Hodila je pred Guzmom in menoj s starko in našim edinim pogrebcom — možem v poštarski obleki, ki je tako čudno postavljajal noge, da sta obe stopali gledali v isto stran. »Koliko vencev! Koliko ljudi... in voz... In dva para konj.« je govorila čedalje bolj zase. Mimo nas so nosili vence z razprostrtimi trakovi in blazino s svetlimi odlikovanji.

»Ne zamerite, koga pa peljejo?« sem vprašal moža, ki je stal na robu pločnika in gledal veličastni sprevod.

»To bo pa velika živina,« je spoštljivo odgovoril vprašani in si brisal obraz z robcem.

* Poglavlje iz romana »Vrata iz meglenega mesta«, ki izide pri Državni založbi Slovenije.

Za vozom s krsto so počasi drseli svetli avtomobili, za njimi so vlekli konji zaprte kočije. In izza ovinka se je vlekla nepregledna kača pogrebcev po dva in dva.

Tudi Ramona, gnida vsiljiva, je malomarno gledal z veje slovesni obred. Prav mu je, bogve kakšno okusno drobovje so mu zapečatili v najmanj trojni krsti, tako bi sodil po njeni zajetnosti in dolžini. Ko bi le nad nami ne visela grožnja, da bo neslani ptič nenadoma, sredi najlepše slovesnosti, priletel na Guzmovo ramo in zakričal tisto neprimerno besedo, zaradi katere je ob koncu svojega življenja toliko pretrpel.

Mož v salonski suknji in cilindru, debeli gospod, ki je hodil ob sprevodu zdaj ritenski zdaj navadno in z važnim obrazom nadziral in vodil pohod, se mi je zdel zelo vpliven. Morda bi bilo najbolje vprašati njega, kam so spravili Toninega očeta. Vso pot smo se bali, ali ga bomo našli. Kaj hočete, zeljar Klepec ga je odpeljal z lojtrskim vozom, za kar si je izgovoril klobuk in dolge spodnje hlače pokojnega; kam ga je del, ni prišel povedat, čeprav je obljubil.

»Le kako bomo zdaj našli gospoda kaplana,« je zaskrbelo starko. »ko je toliko ljudi.«

»Kako čudno hodi poštar,« sem omenil Guzmu.

»Dve levi nogi ima,« mi je odvrnil.

Vrabci so se kriče igrivo kopali v cestnem prahu pred prvimi pogrebci. Sonce, ki je postalo v pozni popoldanski uri motnorumeno, je metalo na cesto dolge sence dreves in ljudi. Vrabci so brez spoštovanja do bližajočega se sprevoda kopali prah s perutmi, dvigali nizke sive oblačke in se nesramno valjali po cestnih kotlinicah, da so jih noge prvih sprevodnikov skorajda pohodile. Nekaj kratov se mi je zdelo, da so prvi možje, ki so nosili široki trak z napisom »Na svidenje, dragi!« in velikanski venec, pospešili hojo ali zdaljšali korak, le da bi stopili na vrabčjo svojat, ki je zadnji hip med posmehljivim kričanjem zletela na bližnje drevo, od koder je metala svoje, prisegel bi, nedostojne opazke.

»Duš, ta je pa dolg,« je rekel Guzem.

Prišli smo blizu cerkvice, se ustavili in gledali vzdolž pogreba, ki ga ni in ni bilo konca.

»Prvič vidim tako lep pogreb,« je radostno rekla Toni.

»Srečo imamo,« je pripomnila starka.

»Sakraduš,« se je pridušil poštar, »velik trebuh se je tukaj zalimal.«

»Godba,« je kriknila Toni v istem hipu, ko so udarile prve činele.

Pred cerkvijo so se ustavili. Začel se je počasen, tako resen obred snemanja krste z voza. Prinesli so nosilnico, cerkvena vrata so se odprla. Duhovniki so stopali iz voza. Ljudje so se gomilili pred nami in nam

na našo veliko nejevoljo zakrivali lepi razgled. Pred menoj je stal debel mož z dobrodušnim, velikim obrazom, z modrimi očmi in majhnim, okroglim nosom. Napeto je gledal čez glave proti središču dogajanja. Čez obraz mu je bila razlita tista popolna zadovoljnost, ki jo je tako redko najti na človeških obrazih. Stavil bi, da se dobri mož nikdar v življenju ne razburja, se z nikomer ne prepira, nikdar ne vpije ostrih besed. Tako prijetno je gledati takim ljudem v obraz. Prodajalka cvetlic je stopila na zaboj med dalije, begonije in balzamine. Zazvonilo je. Godba je igrala lepo, žalostno melodijo na udar koračnice. Vrabcu pa so, da dokažejo svoje nezanimanje, planili v odtočni jarek v peščeno kopel, ki je bila v primeri s prašno prav slaba in tudi prahu ni dvigala. Zdeli so se mi strašno neizobraženi in brez srčne kulture. Razen mene ni nihče poslušal njihovega blebetanja. Z Guzmom sva splezala na drevo in ravno videla stebre dima, ki so se dvignili iz kadilnic ministrantov, ko so natresli kadilo na žerjavico. Pod nama je mož s prijaznim obrazom tolkel s peto udar žalne koračnice in pri posebno hrupnih treskih činel tehtno pokimaval takt. Poštar z dvema levima nogama je z muko dvignil Toni na rame. Starka je ravnodušno kakor Ramona gledala stran od zanimivega pogreba, nekam v vrtove ob cesti. Med morjem glav so konji ponosno otresali svoje črne čope, ki so jim jih posadili na čelo.

Mlajši človek zraven moža z zadovoljnim obrazom je opazoval svojega soseda, nato je iztegnil vrat, da bi bolje videl prizor pred cerkvijo, se nagnil naprej, izgubil ravnotežje, premaknil desno nogo, stopil gospe pred seboj od strani na čevelj, se v zadregi oprostil, se odmaknil, zadel ob dobrodušnega soseda in se spet vljudno opravičil. Nato se je zmigovaje z rameni odmaknil za korak nazaj. V hipu, ko je trčil ob debelega gospoda, se je v njegovih rokah zasvetila zlata verižica.

»Spretno delo, presneto,« je pokimal Guzem na veji poleg mene.

»Tudi riba je hvaležna,« sem pripomnil strokovnjaško.

Godba je utihnila, zbor je zapel.

Lovec na žepno vsebino se je umaknil še za korak. Imel je precej lepo temno obleko, belo srajco s trdim ovratnikom in črno žalno kravato. Radovedno iztegovaje vrat proti cerkvi se je rinil med ljudmi, da ga kmalu ni bilo videti.

Lepo ubrani glasovi so peli: Al prijatla nikdar več.

»In ure tudi ne,« je rekel zase Guzem.

Prikupni debeli mož je mirno gledal čez glave pred seboj. Bil je ravno tako ravnovesen in srečen ko prej zveržico in (najbrž) uro. Sam, ki sem vse prej ko hladen, miren človek, imam take ljudi od srca rad.

Ljudje so se začeli vsipati skozi vrata na pokopališče. Zlezla sva z drevesa. Poštar je postavil Toni na tla.

»Strašno lepo.« je dihnila.

Treba bo najti njenega pokojnika.

Guzem me je dregnil pod rebra: debeli mož se je z začudenim obrazom tipal po prsih in trebuhu, si odpel suknjič, vtaknil obe roki v hlačni žep, za hip zamišljeno obstal, brž potegnil roke iz žepov, z veliko brzino šinil s prsti po sebi, segel v žepe suknjiča, obrnil pogled v tla, nagubal obrvi, jih dvignil in povesil, pomigal z brado in nekaj šepnil predse, dvignil glavo, bliskovito segel s palci v žepe telovnika, nenadoma spustil roke ob sebi in se s široko odprtimi očmi ozrl naokrog. Z velikimi, praznimi očmi je pogledal v nas, ali skozi nas, ali mimo nas.

»Ura,« je šepnil, se naglo zgrabil za prsi, ponovil vso preiskavo in z dvignjeno glavo rekel, verjemite, z zmagovitim glasom: »URA! Verižica!«

Poštar: Kaj pa je?

Mož: Tukaj sem jo imel, še ta hip, še prejle, zdaj je ni več. Saj je nisem odpel. Saj ni mogoče. (Rahlo si je pritisnil obe roki na prsi in na trebuh.) Na verigi je bila, pripeta s karabinarjem. Da bi jo izgubil...

Poštar: Kaj pa? Uro?

Mož (s spoznanja polnim, grobnim glasom): Uro... so... mi... ukradli, z verižico.

Poštar (preprosto): Kdo?

Mož (zakriči): Žeparji! Žeparji! Mojo zlato uro z verižico! Štiri-najst karatno uro in verigo iz cekinskega zlata!

Oči so se mu izbuljile, na čelo so mu stopile potne kaplje. S tresočimi se rokami se je kar naprej tipal po prsih in kričal z jokavim, zateglim glasom: Žeparji! Osemnajst let sem jo imel! Zato človek plačuje davek! Tako pazijo na zločince!

Ljudje so se zbirali. Pomislite, tudi srečni lovec na ure je bil med njimi. Z žalostnim obrazom je majal z glavo in s pristnim sočutjem gledal besnečega okradenca. Kako sem se zmotil v dobrodušnem možu, ko sem mu navdušeno prisodil, da se nikdar v življenju ne razburja, da se z nikomer ne prepira, da nikoli ne vpije. Z žalostjo sem gledal, kako se možak peni zaradi predmeta, ki ga ne bo videl nikoli več.

»Davek za obrambo, mestna trošarina, vodarina, priznavalnina, uslužbenski davek, pa za Rdeči križ, pa davek na potrošnjo, davek sem, davek tja, in še za to daj in še za ono — kako ti pa pazijo na tatove? Fej, taka država! Fej, taka policija! Če pojde tako naprej, te nekega dne zakoljejo za vogalom ko kuro. Fej!«

Debelo je pljunil. Žile na sencih in na vratu so se mu napele, bil je zaripel, penast, ah, tako grd. Novi posestnik ure je zmajeval z glavo in delal s sapo, ki jo je med zobmi vlekel vase, obžalovalni »c, c, c«.

»Pa kje so vam jo?«

»Kdo pa je stal zraven vas?« so spraševali okoli stoječi.

»Tukajle gledam...«

Trikrat smo slišali zgodbo, nato smo odšli proti vratom in se prerinili na pokopališko dvorišče, ravno ko so odnašali na nosilih iz cerkve krsto z mirnim, hladnim človekom, ki je bil ob vse, pa se ni prav nič razburjal. Ramona je frfotaje pristal na zidu nad nami.

»Ja, ja, enkrat pojdemo vsi po tej poti,« je dejal polglasno poštar. »Kdo pa je bil ta?« se je obrnil k majhnemu gospodu z rumenim obrazom in debelimi, črnimi obrvmi.

»Veletrgovec (povedal je ime, ki si ga nisem zapomnil) in poslanec.«

»Zlodja,« se je začudil poštar. »A zato ima tako velik pogreb. Sem rekel...«

»Vsi so prišli gledat, ali pojde res v zemljo, bil je prebrisan, ta lisjak, iz vsake afere se je zmazal. Človeka zanima, ali se bo tudi iz te,« tako je govoril mali gospod z zelo resnim glasom.

»A, da je bil falot?« se je razveselil mož z dvema levima nogama.

»Malo takih. Ta jih je spravil na kant.«

»Pogreb je pa strašno lep,« je rekla Toni.

Gospod z žoltim obrazom jo je ošinil s pogledom.

»Koliko vencev,« je priznavajoče prikimal poštar.

»Mora biti. Bil je živina, veliko ime, velike zveze.«

»Videti je.«

»Kdor je šel z njim češnje zobat, so se mu zaletete. Kar takole je imel ljudi (pokazal je s prsti gib lutkarja z vrvicami na prstih). Jaz sem dal njegovemu sinu fajfo, pa mi je najprej poslal zaboj steklenic, pri drugi fajfi me je povabil k sebi, ker nisem utegnil, sem se po tretji premaknil v službi za tisoč kilometrov na jug. Še sreča, sem rekel, če bi mu imel čas pritisniti četrto fajfo, bi nehal v luknji. No, žena je pa le umrla za mrzlico tam doli. O, to so bili mož!«

»Presneto, kaj!« je z občudovanjem pokimal poštar. »Svojci so pa hudo resni.«

»Žena nič ne joka,« je ugotovila zraven nas ženska, ki se je naslanjala na motiko.

»Kaj bodo jokali, saj komaj zadržujejo smeh. Stari je bil cel general. So plesali doma, kadar je ta zažvižgal. In na milijonih je okobalo sedel, familija pa v hribovsko vas na počitnice. Zdaj se je špagca mošnjička strgala.«

Spet smo se premaknili za nekaj desetih metrov naprej.

Tik za našim novim znancem se je pojavil lovec z žalno kravato. Sunil sem Guzma. Pokimal mi je. Vzpel sem se na prste in šepnil prijatelju tujih žepov: »Tega pustite pri miru, da veš!« Pogledal me je z ozkimi očmi, ki so se mu še zožile, se ledeno nasmehnil in počasi odšel v levo. Še se je ozrl kakor pes na krivih potih in izginil med ljudmi.

Gospa, ki ji je bilo zelo vroče, se je pogovarjala s starim delavcem, ki je imel veliko, v levo potisnjeno golšo. Golorok je stal v modrem predpasniku in slamniku brez traku.

»Na grobu naredite gredico, okrog pa pesek. Kaj boste pa nasadili?« je vprašala.

»I, kaj, altarantero pa pas ševerije z ageratonom počez, na dva vogala pa floks ali hortenzije, če hočete. Ali pa, če imate rajši, mento in begonije? Ali pa mačehe, ta velike, viole trikolore maksime?«

»Begonije, mislim, bodo najlepše.«

»Prosim,« sem se obrnil k vrtnarju, »ali vam je znano, kam so spravili krsto z možem, ki so ga pripeljali po kosilu z lojtrskim vozom?«

»Koga?«

»Starega moža v navadni krsti, očeta tele punce.«

»Voznik je obljubil, da pride povedat, kam ga je del, pa ni,« se je vmešal poštar.

»Ali ste vprašali v uradu?«

»Nn.«

»Tamle vprašajte!«

Spogledali smo se. V še tako veliko vodo, konju pod trebuh, magari, na stražnico ali v urad, bog nas varuj.

»Prosim, ali bi hoteli vprašati vi?«

»Lahko pa saksifrago in begonije,« je rekel gospe, ki je medlo pokimala. »No, pojdi z menoj,« me je prijel za rame in šla sva. Tako veliko golšo je redko videti. Po strani mu je visela nad odpeti ovratnik modrobele srajce, ki je bila na narobni strani sivobela.

Ničesar niso vedeli. Popoldne niso nikogar pripeljali. Saj mora biti v mrtvašnici. Sonce je padalo skozi zamreženo okno na prazno, črno mizo. Uradnik z obrazom, polnim drobnih gub in črt kakor zemljevid, se je nazadnje jezno domislil: »Razen, krščen maček, če je tisti vaš, ki ga je nekdo stresel za cerkvijo? Ravnokar so mi povedali. To bi bil lep red, ko bi mrlič zlagali kar tam po dvorišču. V enem mesecu imamo kugo. V tej vročini. Poglejte, če je tisti vaš! Kakšni ljudje pa ste? Kaj takega se mi še ni zgodilo.«

»To so sami otroci,« me je branil vrtnar.

»In ena stara ženska, zelo stara, beračica,« sem dodal.

Tedaj se je šele razhudil.

»Zato je oblast tu, da uredi take reči. Ta bi bila lepa. Otroci! Čh! Alo pogledat! Jože, pojdi no z njimi! Ta je dobra! O, ti lišaj ti tak!«

Ves čas je brundal za nama. Odkar sem videl lepi pogreb, sem se zavedal, da smo res ravnali docela nedostojno, čeprav ponevedoma, saj je bil to naš prvi pogreb.

Prerinili smo se za cerkev. Tam je res ležala krsta, a na njej so stali ljudje, gledali čez množico glav in poslušali ubrano petje moškega zbora, ki je nedaleč v jasno popoldne oznanjal žalost za pokojnim trgovcem in poslancem (imena se ne morem domisliti).

Vrtnar Jože, sama sreča, da smo ga imeli, je brž spodil ljudi s krste.

»Ali je pravi?«

Zdaj smo se spet spogledali. Ko so si pa vse krste podobne.

»Najbrž je,« je rekel poštar.

»O seveda bo,« je pokimala starka. Toni pa je rekla: »Krsta je bila vendar čisto drugačna, večja in lepša.«

»Potežkajmo, ali je polna,« je odločil Jože. Zgrabili smo širši del. Bila je težka. »Polna,« je ugotovil vrtnar. Prijel je za pokrov. »Žabita je. Vendar bo treba pogledati, ali je ta pravi.«

»Kdo pa drugi,« se je nenadoma razvnela starka, »seveda je ta pravi. Kaj bomo gledali, saj vendar poznam krsto. Precej sem jo spoznala.«

»Bogve ali je,« je podvomila Toni.

V tišini je bilo slišati težke, slovesne besede duhovnika in odgovore tanjšega glasu.

»Po kladivo stopim,« zašepeta mož z golšo, »pa pogledamo. To je brž.«

»Jaz pa vem, da je ta pravi. Saj se vendar spominjam.«

»Bolje bo, da pogledamo,« pravim nalašč, da se zoperstavim nenadni razvnetosti dotlej tako topo mirne starke.

»Vsaj po smrti ga pustite pri miru,« je završčala in nas sovražno gledala. Na srečo je v tem zaigrala godba. Jože se je obrnil in odšel.

Na cerkveni zid so bili prislonjeni izprani, stari spomeniki, na katerih je bilo še videti sledi vklesanih črk, barva napisov pa je izginila. Sklonil sem se: »Tukaj počiva Ivan Žontar.« Očitna laž. In na drugem? Z muko sem črkoval: V večni spomin. Kako dobro, najbrž, da je spomin tako malo večni. Na zid so bile prislonjene lopate in motike, zalivalke; stari grobni obrobni iz kamna in betona so bili zloženi drug vrh drugega, krasili so jih angelci s perutnicami, okriljene peščene ure, izbokline v podobi rož, križev in palmovih vej, betonske gube v loku, kakor bi bile iz blaga, križ in sidro, okraski, podobni

keksom, nekateri so imeli zarjavele železne ograjice, zraven so bili odsluženi spomeniki, železni in leseni križi, v kotu pa drug vrh drugega prislonjeni rjavi in deloma še posrebreni Kristusi na križu. Tu počiva Mihail Ivanovič Griškin, kornet krimskega konjeniškega polka Njegovega Veličanstva. Žal mi je, da sem prebiral napise, namesto da bi natančno poslušal govore ob grobnici novodošlega prebivalca božje njive. Teliko lepega nisem slišal še o nikomur. Besede, ki so donele v tišini, so me zazibale v nenavadno slovesno razpoloženje. Mešale so se z besedami, ki sem jih bral na kamnitih ploščah in spomenikih. Skoraj jih ni bilo ločiti. Rjave mravlje so hodile v dolgi procesiji po stezi, ki so si jo vrtle v travi.

Tukaj počiva naš edini, nepozabni Milovan, žrtev avtomobilske nesreče. Glas govornika: »Njegovo ime bo večno živelo med nami.« Emilija Kramar, mlada je odšla s tega sveta, brez uživanja, a tudi brez kesa. Glas govornika: »BOG BO BLAGOSLOVIL NJEGOVO DELO. NAROD PA SI JE ZAPISAL Z ZLATIMI ČRKAMI NJEGOVO IME.« Smrt okrutna, bela — najdražje nam je vzela: Heleno v cvetu let materinstva. Glas govornika: »KRUTA SMRT GA JE IZTRGALA IZ NJEGOVEGA DELA V POLNEM ZAGONU.« Večen spomin! VEČEN SPOMIN! Na svidenje! NA SVIDENJE! Rjave mravlje so kar naprej hitele po svoji stezi. S sovraštvom se gledal okorno obuvalo, ki je stopilo na sredo živega curka. Kruta smrt jih je iztrgala iz njih dela v polnem zagonu. Večen spomin! VEČEN SPOMIN! Večen, bogme, kakor korneta Griškina iz krimskega konjeniškega polka Njegovega Veličanstva.

»Ni lepo motiti večno spanje.« je rekla starka s povzdignjenim glasom, ko je Jože odpiral krsto. Za ped smo vzdignili pokrov pri nogah, kjer je bilo manj žebljev. Zaškripalo je in v belorumenih oblancih smo zagledali izrazite, suhe — bose noge, meni tako vtisnjene v spomin. »Je,« sem rekel s tako gotovostjo, da so izpustili pokrov. Kje pa so copate? sem pomislil šele naslednji hip. »Poglejmo natančno,« je zganil z glavo vrtnar, »za vsak primer.« Dvignili smo pokrov do pasu. Stari je ležal gol, čez prsi in ledja pokrit s scefrano belo cunjo. »Nikoli se ni tako smejal,« je rekla Toni začudeno. Starka je stala ob nas negibna, zravnana, dejal bi, uporna. Jože ga je pokrtil in zabil nazaj. »Zdaj bo pa lepa komedija,« sem šepnil Guzm, »če tisti pijontar pogrunta, da je res naš.« »Ali imate grob?« je vprašal mož z golšo, ki mu je pri sklanjanju opletala po vratu. »Seveda,« je trdno odgovoril Guzem. »Kje?« — »Tam.« Tam je bila res skopana jama na lepem prostoru med grobovi, polnimi rdečega cvetja. Na plošči je bil napis: Prosimo, ne polagajte sveč in cvetic na kamen! »In duhovnik?« — »Pride.«

»Kaj pa, ko bi prosili enega tistih?« sem namignil na sosednji pogreb, »saj ni treba kakšnih posebno težkih molitev.«

»Poskusi no!« me je poprosila Toni.

Zrinil sem se prav blizu. A kje sem se predrznil stopiti pred enega resnih mož v ornatih. Še ministrant je gledal tako ponosno predse, da bi mu rajši prisolil zaušnico, kakor ga prosil za uslugo. Vrnil sem se torej. »Kar pokopljimo ga, so dejali,« sem se zlagal, »požegnajo ga, čim utegnejo.« — »Brž, brž!« sem nestrpno šepnil Guzmu. »Oha, tako pa ne bo šlo,« se je uprl Jože. »Počakajte!« in je odšel. »Zdaj pa kar!« Mali trije smo poprijeli pri nogah, starka, ki je menda razumela položaj, in poštar pri glavi, pa smo ga nesli do jame. Nekaj neumestnih opazk nam je priletelo v hrbet.

»Hudič bo,« je rekel mož z dvema levima nogama in se razburjen bučno useknil.

»Kar dajmo,« je priganjala starka in se ozirala v strahu.

»Ko bi imeli vsaj vrv,« je tarnal poštar, snel čepico in se z velikim temnomodrim robcem obrisal po pleši.

»Stopiva v luknjo,« mi je predlagal Guzem.

»Sakra, še zaprejo nas,« je jecjal mož s čepico v rokah, »bogve čigava jama je to.«

»Noter pa konec,« sem se odločil. »Kako bomo pa vedeli, kje je, če ga izkopljejo, ko jama ni naša?« se je ustrašila Toni. »Gledat bomo hodili.« Z Guzmom sva skočila v jamo. O, moj bog, kako težko je šlo! Glasno smo stokali, se potili in si klicali navodila. Nazadnje je zgrmela krsta na dno, nama na noge. Na srečo naju je prej oplazila po trebuhu in stegnih, sicer bi nama potrla prste na nogah. Junaško sva še obrnila prevrnjeno krsto, z muko zlezla iz jame in se ocedila. Strašno klavarno smo stali na kupu zemlje. Palec na nogi me je bolel, da so mi stopile solze v oči. Tedaj je rekla Toni starki tiho, a strogo: »Slišite, gvant boš pa dala nazaj in copate tudi, da veš!« in pristavila čez čas: »Saj imate tri srajce dovolj.« Starka je topo prikimala. Z Guzmom sva prinesla lopate in hiteli smo zasipati. Vsaj do polovice! Hvala bogu. Ljudje, ki so se zbrali okrog nas, nam niso segali v delo.

Govornik z nenavadno močnim glasom je govoril: Narod se poklanja... njegova zapuščina... veliko delo, življenjsko delo v službi naroda... solze močijo cvetlice, ki jih polagamo na grob... ko nas je zadela prežalostna novica kot udarec, ki nam je ohromil vse razen srca...

»Pri moji duši, da nas še zapro,« je zašepetal poštar.

...domača zemlja s spoštovanjem sprejema njega, ki ji je dal vse in ji daruje zdaj še zadnje, kar mu je ostalo...

»Pobrišimo jo čimprej,« je po tihem predlagal poštar. Zbegal nas je. Starka je začela: »Saj je zadosti zasut. To dokončajo zmerom grobarji. Kar pojdimo!«

»Če ne bo še dir,« je pokimal poštar, »jaz pa grozno težko hitro hodim.«

...kremeniti značaj... okamenele so vedno odprte roke... narod mu je že odmeril slavno mesto, bog pa mu bo poplašal...

»Kako se piše tistile?« je zamahnila Toni proti grobnici.

»A ta, ki govori?«

»Ne, tisti, ki je notri.«

Povedal sem ji ime, ki sem se ga takrat še spomnil.

»Ti hudiman ti,« je rekla resno, »ta je pa našega očeta iz službe vrgel.«

»Zakaj?«

»Kaj vem. Oče je rekel, da ga bo enkrat po lampi.«

Že so padale redke grude na krsto plemenitega gospoda.

»Kaj pa je to!« se je zadrhl glas za našim hrbtom. »Kdo pa je zasul jamo?« Koščen mož v zelenočrni obleki in trdem ovratniku, tisti z obrazom kakor zemljevid.

Hoteli smo zbežati, a že so kazale roke na nas.

»Tako!« Zgrabil me je za suknjič. »Zakaj pa to?« se je drl.

»Nekoga so zakopali,« je povedal nekdo.

»Ta je pa lepa. A, spet tisti, ki so ga stresli za cerkvijo?« Kričal je: »Na policijo pojdete! Ta je dobra! No, ta bi bila lepa!«

Poštar se je hitel odmikati. Z veliko naglico je premikal obe levi nogi. Starka se je potuhnila in se delala, ko da moli ob sosednjem grobu. Guzem je obstal na kupu zemlje, Toni je vsa prestrašena strmela v moža, ki me je držal.

»Nesnage,« je vpil ta, »presneto malo se boste delale norca iz pokopališča!«

V mojo grozo se je Ramona preselil s kupa nagrobnikov na visok betonski križ v bližini. Ljudje so se zbirali okrog nas. Globoko žalujoči ostali so za duhovniki ravno odhajali k izhodu.

»Kje pa naj ga pokopljemo?« je plašno vprašala Toni.

»Tam za zidom, kanalje! Zdaj bomo pa še enkrat kopali. Kakšen red pa je to? Ali je vaša ta parcela? Ni, krščen maček! To je navadna tatvina! Jaz vam že pokažem. Takoj ven iz jame z njim!«

Množica pogrebcev se je zlivala okrog nas. Meglilo se mi je pred očmi. Hladen pot me je oblival. Imel sem občutek velike sramote in strahu, kakor še nikoli.

Guzem pa je stopil prav na vrh kupa zemlje, da je bil za glavo in pol višji od okoli stoječih. Nikoli ne bom pozabil njegove zelene bledice, stisnjenih ustnic in plamenečega pogleda svetlih oči.

»Tale mož, ki je tu pokopan,« je izpregovoril z visokim glasom, ki je zvenel nenavadno kovinsko, »je oče tele punčke, požarni čuvaj. Ko bi njega ne bilo, bi marsikomu izmed vas zagorelo pod zadnjico, zdaj je pa v krsti tukaj notri nag in brez čevljev: scefrano cunjo so mu dali, to je vse. Vi pa boste šli z najboljšimi gvanti v grob, če vas ne bodo okradli prej. Kje naj vzamemo denar za parcelo? Ali mislite, da bomo fehtali? Kdo bo kaj dal? Ali da bomo šli krast? Poleti je v luknji prevroče. Zakaj pa bi moral ležati za zidom? Ker ni bil tak prefrigan lisjak, ki mu je narod že odmeril slavno mesto? Poštenjak je bil, ali po vaše tepec. To je dokazano s tem, da je šel v zemljo tak, kakor je prišel na svet. Ali koga peče, da je šestdeset let jedel, kolikor je in kadar je? Če moraš paziti na ogenj, moraš tudi nekoliko jesti. Posteljjo je z mizarjem zamenjal za krsto. Zeljar Klepec ga je pripeljal sem za klobuk in dolge spodnje hlače. Tri srajce je dal babam, da so ga po smrti umile in mu pri tem ukradle edini gvant. Copate zanj sem sunil na stojnicah na sejmu, pa jih bom enkrat plačal. Pofulil sem jih staremu godrnjaču Mihevcu, ki ima tiče rad. Zato kaplana ni bilo. Mara on za gimplne s perjem, kakršne mi lovimo po logu. Edino pogrebce ima zastonj, pa še te zaradi firbca. Tako, zdaj ga pa še iz zemlje skopljite, pa lim naredite iz njega, ko bomo prodali lim, mu kupimo parcelo za grob in pokopljemo tam listek z njegovim imenom, v krsti, ki jo je zamenjal mizar za postelj. Hudič naj vas vzame vse skupaj!«

»Amen,« sem dihnil z resnično pobožnostjo.

Guzem se je v tišini ozrl po ljudeh. Čutil sem, da je med njegovim govorom popustil prijem roke na mojem ovratniku. Iztrgal sem se in že smo jo vsi trije s Toni ucvrli proti izhodu. Ljudje so se nam odmikali, le neki dolg človek je segel po Guzmu, a ta se mu je spretno izmuznil. Zbežali smo nekam med njive in upehani posedli na zemljo. Ramona je letel nad nami v enakomernem letu, da ni bilo opaziti nobenega zgiba peruti. Niti prhnil ni, ko se je v veličastnem loku spustil nad nas, sedel Guzmu na rame, v hipu zganil perutnice in nepremično obstal kakor kip.

»Kako lepo,« je rekla Toni veselo, »toliko ljudi! In tudi govor je imel.«

»Živi so imeli govor,« sem rekel z glasom, suhim od vročine.

»Kadar je bil pijan, je bilo pa strašno,« je zdihnila.

Z Guzmom sva se spogledala. Dvignil je obrvi in se mi nepopisno namuznil.